چڕخال د ڤەگێرانا رومانێدا (ئالێ دی یێ پرێ) وەك نموونە

د. محسن عارف صالح (وانەبێژ ل زانکویا نەوروز)
پرۆفیسۆرێ هاریکار
کولیژا زمانان، زانکویا دهۆك
هەرێما کوردستانێ – عێراق

دلدار ئیبراهیم ئەحمەد
ماموستا هاریکار
کولیژا زمانان، زانکویا دهۆك
هەرێما کوردستانێ – عێراق

کورتی

هونەرێ ڤەگێرانێ هەر ل دەستپێکا پەیدابوونێ و هەتا نوکە گەشەکرنەکا پێشچاڤ ب خۆڤە دیتیە، ل گەل وێ ڕەوتا پێشڤەچوونێ رەخنا ڤەگێرانێ ژی ب شێوەیەکێ زانستی لسەر بنەمایەکێ ئەکادیمی پێشڤەچوو، ب تایبەت ل سەر دەستێ هەردوو قوتابخانەیێن فۆرمالیستێن روس و بونیادگەرێن فەرەنسی پێشکەفتنەکا لبەرچاڤ ب خۆڤە دیت. ژ ئەگەرێ وێ پێشکەفتنێ، زانستێ ڤەگێرانێ لسەر هەردوو شەنگستێن هەبوونا چیروکێ و ئاوایێ گوتنا چیروکێ پەیدابوو، وەك دەرئەنجامەك بۆ وێ رەنجا ل بەری هینگێ هاتیە دان، ئەڤجا هندەك تێگەهـ و میکانیزمێن ڤەگێرانێ یێن تازە پەیدابوون کو کاریگەریەکا پێشچاڤ د بوارێ گەشەکرنا رومانێدا کر. چڕخال وەکو تێگەهەك ژ تێگەهێن هونەرێ ڤەگێرانێ پەیدابوو، مەبەست ژێ چرکرنا گوشەنێرینا ڤەگێریە، واتە گوشەگیرکرنا زانیاریێن وی د خالەکا چردا کو چارچوڤەیێ دیتنا ڤەگێری بۆ رویدان و کەسایەتیێن بەشدار د ناڤ رویداناندا سنوردار دکەت، لەوما چڕخال بوو تێگەهەکێ بنەرەت ژ تێگەهێن گوتارا ڤەگێرانێ و شیا جهێ تێگەهێن دیتر بگریت، وەك (بۆچوون، دیتن، گوشەنێرین) ب سالۆخدانا تێگەهەکێ کارپێکەرێ پەیوەندیدار ب ڤەگێری و پروسا ڤەگێرانێ. ڤەکولین ل دویف رێبازا وەصفی – شرۆڤەکاری هاتیە ئەنجامدان، پەیکەرێ ڤەکولینێ ژ پێشەکی و دوو تەوەران پێکدهێت، تەوەرێ ئێکێ لسەر بنیاتێ نواندنا ڤەگێرانێ د چڕخالێدایە و تەوەرێ دووێ لسەر جۆرێن چڕخالییە و ئەڤ ڤەکولینە ب چەند ئەنجام و پەراوێز و لیستا ژێدەران بدوماهیك دهێت.

پەیڤێن کلیلی : زمانێ کوردی، چڕخال، رومان.

1. پێشەکی

مەبەست ژ چڕخالێ ئەو دیتنە ئەوا ب رێکا وێ رویدانێن ڤەگێرانا رۆمانێ بۆ خواندەڤانی دهێنە نیشاندان، ئەڤ چڕخالە یا گرێدای هەبوونا ڤەگێری و کەسایەتیێن رومانێیە ب تایبەتی ئەو جهێ رویدان د ناڤدا دهێنە دیتن، ل ڤێرە ل دویف دابەشکرنا (جیرار جینێت)ی چڕخال دبیتە؛ چڕخال د نمرەیا چنەیێدا یا د ئەوان پارچێن رۆمانێدا دهێتە دیتن، دەمێ ڤەگێر یێ هەمی تشت زان بیت. د چڕخالا ناڤەکیدا ڤەگێر و کەسایەتیێن رۆمانێ هندی ئێك زانیاریان دەربارەیێ رویدانێن رومانێ دزانن. چڕخالا دەرەکی کو ژ لایێ ڤەگێریڤە بیاڤەکێ گەلەك بەرفرەهـ ژ زانیاریێن رومانێ ب خۆڤەدگریت.

تەوەرێ ئێکێ : بنیاتێ نواندنا ڤەگێرانێ د چڕخالێدا (البۆرە)

چڕخال ئێکە ژ ئەوان بابەتان کو د بیاڤێ ڤەگێرانێدا بوویە جهێ گرنگیدانا ڤەکۆلەر و رەخنەگران و ب بابەتەکێ نوی دهێتە هژمارتن، ب تایبەتی پشتی پەیدابوونا تیورێن رومانێ، ئەڤی بابەتی گەشەکرنەکا بەرچاڤ ب خۆڤە دیتیە؛ چونکە ((تیۆرناس و ڤەکۆلەر و رەخنەگرێن رۆژئاڤای گەلەك ب گرنگی وەرگرتیە و ب کویری و هویری چووینە د ناڤ دا))(1). بەلێ ئێکەم هەولدان بۆ رونکرنا ئەڤی بابەتی بۆ رەخنەگرێن ئەمریکی ل بەری رەخنەگرێن رۆژئاڤای ب تایبەتی بۆ زانایێ (ئەمریکی (هێنری جێمس)ی (1843-1916ز) ڤەدگەریت، سەر دەستێ وی گۆهورین ل سەر هاتیەکرن و بوویە ئەگەرێ داهێنانا فورمەکێ نوی د رومانێدا و د رەخنا ئەدەبیدا ب رومانا (گوشە نێرین) هاتیە نیاسین)(2). واتە ئێکەم هەولدان بۆ ڤەکۆلینێ ل سەر بابەتێ گوشە نێرینێ بۆ (هنێری جێمس)ی ڤەدگەریت. ل دەسستپێکا ((سەدەی بیستەمدا، وەکو بابەتەکێ نوێ دەست کراوەتەوە بە لێکوڵینەوە و دیاریکردنی گرنگترین بنەما و ئەرك و خاسیەتەکانی لە بنیاتی گێڕانەوەی چیرۆك و ڕۆماندا))(3). هەر ژ ئەڤی سەردەمی چڕخالا بوویە مژارەك بۆ ڤەکۆلەر و رەخنەگرێن د بوارێ ڤەگێرانێدا کارکرین، چەندین ڤەکۆلین ب شێوەیێن جودا جودا ژ لایێ

المجلة الاكاديمية لجامعة نوروز
المجلد 7، العدد 2 (2018)
استلم البحث في 2018/4/2، قبل في 2018/4/21
ورقة بحث منتظمة نشرت في 2018/6/14
البريد الالكتروني للباحث : mhsin.arif@gmail.com
حقوق الطبع والنشر © 2017 أسماء المؤلفين. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4.0

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232

ڤەکولەر و رەخنەگران ل سەر هاتینەکرن، دیتنا هەر ئێك ژ ئەوان ژ دیتنێن رەخنەگرێن دیتر یاجودایە، ژ ئەنجامێ ئەڤێ چەندێ هژمارەکا ((سەنت و قوتابخانێن جۆراوجۆر د ڤی بیاڤی دا پەیدابوون، وەك ئنگلیزی، فرەنسی، ئەلمانی))(4). بۆچوونێن ئەڤان هەمی قوتابخانا ل سەر بابەتی (چرخال)ێ د ژێك جودابوون، هەتا کو جوداهی د ب کارهینانا زاراڤێ ئەڤی بابەتی ژیدا هەبوو، لەورا زاراڤێن ژێك جودا بۆهاتینە دانان، واتە ئەڤ زاراڤە ب درێژاهییا دەمی د چەندین قوناغاندا دەربازبوویە، چەندین زاراڤ بۆ هاتینە بکارهینان : (گوشە نێرینێ (وجهە النظر)، دیتن (الرؤیە)، بۆرەیا ڤەگێرانێ (بؤرە السرد) بۆچوونا ڤەگێرانی (منظور سردی)(5). ئەڤ زاراڤە هەمی د رەخنا نوی و هەڤچەرخا رومانێدا دهێنە دیتن، هەتا گەهشتیە زاراڤێ (تەبئیر - چرخال) و جهەکێ بەرفرەه و جێگیر د ڤەکولینێن نوییێن ڤەگێرانێدا ڤەگرتی، ئەڤ زاراڤە د بنەرەتدا بۆ (جیرار جینێت)ی ڤەدگەریت؛ چونکە ئەو ئێکەمین کەسە د پەرتووکا خۆدا (گوتارا چیروکێ، ڤەکولین د ریبازێدا –خگاب الحکایە، بحث فی منهج) ئەڤ زاراڤە بکارهینای)(6). زاراڤێ چرخال ب واتایا (fexus) دهێت، بەلێ ئەڤ زاراڤە د بنیاتدا (زاراڤەکێ فیزیکیە و ژێدەرێ وی یونانیە و مەبەست پێ راستڤەکرنا پیڤەرێ دیتنییە، دەستەواژەیەکە د بنیاتدا مەبەست پێ خرڤەکرنا تیشکانە و ئاراستەکرنا ئەوان تیشکان پێکڤە بۆ جهەکێ دەستنیشانکری و ئەڤ چەندە ب تایبەتی د بوارێ (تیلسکوپان – المجهر)دا هاتیە بکارهینان)(7). هەروەسا دکتور (محمد القاچی) دەربارەی رە و ریشالێن پەیڤا (چرخال – التبئیر) دبێژیت : (بکارهینانا پەیڤا چرخال د فیزیکیدا، واتایا وێ کومکرنا دەستەیەکێ ژ تیشکان یان رەوتەکا ئەلکتروناتایە د خالەکا دەستنیشانکریدا ڤێکدکەڤن، ژ ئەڤان بوارێن زانستی پەیڤا (چرخالا) بەرەف جیهانا ڤەگێرانێ هاتییە)(8). چرخال د ڤەگێرانێدا (ئەو دیتنە یا رویدانێن ڤەگێرانێ ب رێکا وێ بەرچاڤ دبن، ئەڤ خالە ب هەبوونا ڤەگێری و جهێ بەرچاڤکرنا رویدانانڤە گرێدایە)(9). (جیرار جینێت)ی یاسایێن تیۆرا خۆ یا ڤەگێرانێ ل سەر بنەمایێن ئەزموونێن ئەو کەسێن ل بەری وی د ئەڤی بواریدا کارکری دامەزراندینە، ئەڤجا د کارێ خۆدا جەختێ دکەت ل سەر جوداهیا هویر یا (تودوروف)ی د ناڤبەرا چیروك و گوتاریدا کری(10). ل دویف تێگەهێن (تودوروف)ی یێن گرێدای ب دەمیڤە کو ب رێکا ئەڤی دەمی جوداهی ئێخستیە د ناڤبەرا دەمێ چیروکێ و دەمێ گوتارێدا، تێگەهێ ئاراستەیی (الجهە) ئەوێ دەربرینێ ژ چەوانیا بەحسکرنا ڤەگێری بۆ چیروکێ دکەت، واتە ل سەر (گوشەنێرینا ڤەگێرانێ) راوەستیایە(11). دیسان تێگەهێ شێوازی (صیغە) ئەوێ دەربرینێ ژ روخسارێ گوتارێ دکەت و هەردوو تێگەهێن (ئاراستەیی، شێواز)ی بابەتێن پەیوەندی ب دویراتیڤە هەین ب خوڤەدگرن، ئەو بابەتێن بەردەوام جهێ پرسیار و ڤەکولینێ بوون، ئەوێن رەخنەگرێن (ئەنگلو سەکسونی) ژ (هنری جێیمس)ی بۆ (واین بوپ)ی و (نورمان فریدمان)ی بەحسکرین(12). ب رێکا جوداکرنێ د ناڤبەرا هەردوو دارشتنێن ڤەگێرانێ (پیشاندان و گوتن - العرچ و القول) یێن نواندنا هەردوو تێگەهێن (ئەفلاتون)ی ل دور (لاسایکرن، چیروکا پاقژ)دکەن(13). هەردوو (نەریتێن پیڤەری یێن (ئەنگلو سەکسونی) بووینە ئاهورەمەزدا و ئەهریمەنێن جوانکاریا رومانێ، واتە ئەو ڤەگێرێ خۆ دویر دکەت ژ لایەنگرییێ و بابەتیێ وەکێ وی خوداوەندیە یێن زیندەوەرێن خۆ د بێ دەنگیێدا د ئافرینیت و ئازادیا هەلبژارتنێ د دەتێ و پشتەڤانیا زیندەوەران ب بێ دەنگیڤە د خولقینیت ، بەلێ ڤەگێرێ لایەنگیر ژ لایێ هزریڤە ب مایتێکرنا خۆ د رویدان و هەلویستاندا وەکو شەیتانی یێ فێلبازە و رویدان و هەلویست و کەسایەتیان ب ریڤەدبەت(14). (جینێت) رەخنێ ل وێ پولینکرنێ دگریت، ئەوا ل سەر بنەمایێ (پیشاندان، گوتن)ێ هاتینە دانان، ئەو دبینیت هزرا پێشاندانێ وەکێ هزرا لاسایکرنێ و نواندنا ڤەگێرانێ ب تەمامی هزرەکا ئاشوپیە، د شیاندا نینە هەر حیکایەتەك پێشاندان یان لاسایکرنا وێ چیروکێ بکەت ئەوا ڤەدگێریت؛ چونکە ڤەگێرانا سەر زاری یان نڤیسی رویدانەکا زمانڤانییە و زمان ئاماژێ دکەت بێ کو بهێتە لاسایکرن(15). هەروەسا (جینێت)ی رەخنە ل پرانیا تیۆرێن رەخنەیی گرت، ئەوێن بەحسێ کێشەیا (گوشەنێرینا ڤەگێرانێ - وجهە النظر، دیتنا ڤەگێرانێ - الرؤیە السردیە، بۆچوونا ڤەگێرانێ -المنظور السردی) دکەن؛ چونکە ل دویف بۆچوونا (جینێت)ی ئەوان تیۆرا د ناڤبەرا شێواز و دەنگی (الصیغە والصوت) و پرسیارا کێ دبینیت؟ پرسیارا کێ دئاخڤیت؟ د رومانێدا تێکەل ئێك کریە. لەورا (جینێت)ی جوداهیەکا ئاشکرا د ناڤبەرا هەردوو تێگەهێن شێواز و دەنگیدا کریە، واتە جوداهی د ناڤبەرا کێ دبینیت؟ کێ د ئاخاڤیت؟ د ڤەگێرانێدا؟(16). چونکە ((چۆن بینین بەچاو و بە دەروونەوە بەستراوە کە باس لە جیهانێکی خەیالێ دەکەن، دەنگیش داریژراوێکە لە سەر ئاستی دەربرینی زمان))(17). هزرا خۆ ژ دەربرینا (کلینت بروکس)ی و (روبرت وارین) ل بن زاراڤێ (بورەیا ڤەگێرانێ - البؤرە السردیە) وەرگرتیە(18). لەورا تێگەهێ (چرخال - التبئیر) وەکو پێگهورەك بەرامبەر زاراڤێن بەری هینگێ د تیۆرێن رەخنەییدا پەیدابووین وەکو

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232

(بۆچوون، گوشەنێرین، دیتن) پێشکێشکر، ئەوژی بۆ خۆ دویر ئێخستن ژ ناڤەروکا دیتنەکا زێدەرویی (بصری بالغ) ئەوا (جینێت) د ئەڤان زاراڤاندا دبینیت، لەورا ئەو تێگەهێ (چرخال - التبئیر) د هەلبژێریت؛ چونکە ژ لایەکێڤە ئەڤی تێگەهی تایبەتمەندییەکا رووت هەیە، ژ لایەکێ دیڤە ل گەل دەربڕینا (بروکس - وارین) د بوارێن (بورەیا ڤەگێران)ێدا د گونجیت(19).

تەوەرێ دووێ : جۆرێن چرخالێ

دەربارەی جۆرێن (چرخالێ - التبئیر)ێ (جیرار جینێت) ب سەر سێ خالان دابەش دکەت :

1. چرخال د نمرەیا چنەییدا (التبئیر فی درجه الصفر)

چیروکا کلاسیکی نواندنا ئەڤێ جۆری دکەت، بەرامبەر ڤەگێرێ هەمی تشت زان د رەخنا (ئەنگلو سەکسونی)دا، ڤەگێر یێ ئاگەهدارە ل سەر هەمی تشتان و هەمی دەم و جهان دەربازدکەت و دچیتە د ناڤ هزر و دلێ کەسایەتیاندا، هەتا بشێت هزر و هەست و سوزێن ئەوان یێن ڤەشارتی ئاشکرابکەت(20)، ئانکو پێزانینێن ڤەگێرێ زێدەترن ژ شیانێن هەستپێکرنا کەسایەتیەکا پشکدار یان دیدەڤانا نەدیار(21).

2. چرخالا یا ناڤەکی (التبئیر الداخلی)

ئەڤ جۆرە ب دوو واتایان دهێت، یا ئێکێ : ئەوە چرخالا دکەڤیتە د ناڤ جیهانا چیروکێدا و یا دووێ : چرخالا دکەڤیتە د ناڤ کەسایەتییەکێدا، ئەو کەسایەتییە دبیتە چرخال ب رێکا وێ کەسایەتییێ هەست و هزر ب دوماهیك دهێن، ئەڤجا چ گرێدایی وێ کەسایەتییێ ب خۆ بن یان گرێدایی کەسایەتیێن دی بن(22)، واتە ئەو جۆرێ چرخالێیە ئەوێ ڤەگێران د ناڤدا ب رێکا هشیاربوونا کەسایەتیەکا رومانێ دهێتە پیشاندان(23). ئەڤ جۆرە دابەشی سێ جۆران دبیت :

أ. چرخالا ناڤەکی و جێگیر (التبئیر الداخلی الپابت) : د ئەڤی جۆریدا رویدانێن ڤەگێرانێ ب تنێ ب رێکا دیتنا ئێك کەسایەتی ب رێڤەدچن(24). ئەڤ کەسە ((هەمی تشتان لسەر هوشێ کەسایەتییەکی ب تنێ نمایش دکەت، کو دبیتە ئەگەرێ بەرتەنگیا بیاڤێ دیتنێ، چارچوڤەکرنا وێ د هەمان کەسایەتی ب تنێدا، ب رادەکێ کو کەسایەتێن دی ل گەل وێ دبنە ژ جۆرێ کەسایەتیێن سەرڤە سەرڤە))(25).

ب.چرخالا ناڤەکی و گۆهورینکەر (التبئیر الداخلی المتغیر) : ل ڤێرە دوو کەسایەتی د چرخالا ڤەگێرانێدا دوردورانێدکەن(26)، هەر وەکو ((د رۆمانێن پۆلیسی و رۆمانێن نامە ڤرێکرنێدا دهێنە دیتن، ئەوێن بوویەرەك ب تنێ چەند جارەکان دهێتە نمایشکرن ژ گوشێ نێرینێن کەسایەتین جودا جودا))(27). ج. چرخالا ناڤەکی یا جۆراجۆر (التبئیر الداخلی المتغیر) : جەخت ل سەر رویدانەکێ بۆ چەندین جاران دهێتەکرن، ب رێکا گوشەنێرینا کەسایەتیێن جۆراوجۆر(28). ئانکو ((ڤەگێران ل دەڤ کەسایەتیەکێ خرڤەدبیت و دەستپێدکەت پاشی دهێنە ڤەگوهازتن بۆ کەسایەتیەکێ دی بەری جارەکا دی ژ نوی بزڤریتەڤە بۆ کەسایەتییێ ئێکێ))(29). ئانکو هژمارەکا کەسایەتیان ل سەر رویدانەکێ ژ گەلەك لایاڤە د ئاخڤیت(30). (جینێت) دیاردکەت، چرخالا ناڤەکی گەلەکا ب زەحمەتە کو ب شێوەیەکێ ئێك جاری بهێتە پراکتیزەکرن، چونکە کەسایەتیا چرخالێ چ جارا ناهێتە سالوخدان، هەتا کو ل دەرڤەرژی ئاماژە پێ ناهێتە دان، هزر و تێبینیێن وێ ب شێوەیەکێ بابەتی ژ لایێ ڤەگێریڤە ناهێنە شلوڤەکرن، ژبەر ئەڤێ چەندێ چرخالا ناڤەکی ب واتایەکا هویر نینە و ناهێتە بجهینان ب تنێ ئەگەر د مونولۆگا ناڤەکیدا نەبیت(31).

3. چرخالا دەرەکی (التبئیر الخارجی)

ڤەگێر د ئەڤی جۆریدا چاڤدێریا بزاڤێن کەسایەتیان و دیمەنان دکەت، بێ شیانێن چوونا ناڤ هزر و دلێ کەسایەتیاندا هەبن، هەتا هزر و هەست و سوزێن ئەوان بزانیت، بچیتە د ناڤ هزر و دلێ کەسایەتیاندا، هەتا هزر و هەستێن وان بزانیت. ئانکو پێشکێشکرنا پێزانینان ل سەر هزر و بیرێن ناڤەکیێن کەسایەتیەکێ ژ کەسایەتیان دیارناکەت(32). واتە د شیاندا نینە ناخێ کەسایەتیێ بنیاسین، زێدەباری وێ چەندێ ئەو ل بەرامبەر مە بزاڤێ دکەت، بەلێ ئەم نەشێین هزر و هەست و سوزێن وێ بزانین، ئەڤ جۆرە د ناڤبەرا هەردوو جەنگێن جیهانیدا بەلاڤەبوویە، ئەوژی دەمێ قارەمان رەفتارێ دکەت، بێ کو بهێلیت ئەم هزرێن وی بزانین(33).

(جینێت) دبینیت، جهێ چرخالێ ل سەر کارێ ئەدەبی ب تەمامی ناهێتە گشتاندن، بەلکو ب تنێ ل سەر پشکەکا دەستنیشانکری ژ رومانێ دهێتە گشتاندن، ژ لایەکێ دیڤە نەیا ب ساناهیە جوداهیێ د ناڤبەرا گوشەنێرینێن جوداجودا بکەین، ل دویف ئاماژەپێدانا دابەشکرنا بەری نوکە هاتیە بەحسکرن؛ چونکە دشیاندایە چرخالا دەرەکی یا کەسایەتیەکێ ب چرخالا ناڤەکی بۆ کەسایەتیەکا دی ب دانین و بەرڤاژی ژێ دروستە(34). لەورا رومانێن نوی د ڤەگێرانا خۆدا پشتبەستنێ ل سەر هەر سێ جۆرێن چرخالێ دکەن، وەرگرتنا ئێك جۆری د شیاندا نینە پێگیری ب درێژاهیا رومانەکێ پێ بهێتە کرن؛ چونکە جۆر ل دویف هەلویستێ ڤەگێرانێ دهێتە گۆهورین (35). ڤەکولینا چرخالێ د رەخنا کارێن ڤەگێرانێدا بزاڤێ دکەت، بەرسڤا ل سەر

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232

پسیارا کێ دبینت د ڤەگێرانێدا بدەت؟ جوداهی د ناڤبەرا وی و یێ د ئاخڤیتدا بکەت؟ ئانکو چاوانیا گەهاندنا ئەوا دهێتە دیتن(36).

تەوەرێ سێیێ : پراکتیزەکرنا چرخالێ دروماناا (ئالێ دی یێ پرێ)دا

مەبەست ژ چرخالێ ئەو دیتنە ئەوا ب رێکا وێ رویدانێن ڤەگێرانا رۆمانێ بۆ خواندەڤانی دهێنە نیشاندن، ئەڤ چرخال یا گرێدای هەبوونا ڤەگێری و کەسایەتیێن رومانێیە و ب تایبەتی ئەو جهێ رویدان د ناڤدا دهێتە دیتن، ل ڤێرە ل دویف دیتنا (جیرار جینێت)ی و دابەشکرنا وی بۆ جۆرێن چرخالێ دێ بزاڤێ کەین چرخالێ د ئەڤێ رومانێدا ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ دیارکەین :

1. چرخال د نمرەیا چنەیێدا (التبئير فی درجه الصفر) ئەڤ جۆرێ چرخالێ د ئەوان پارچێن رۆمانێدا دهێتە دیتن، دەمێ ڤەگێر یێ هەمی تشت زان بیت، ئانکو ڤەگێر دبینیت و دئاخڤیت ژی ب هەڤرا، بەلێ د هەمان دەمدا ڤەگێر ب کارێ پێشکێشکرنا بۆچوونێن خۆ ل دور ئەو تشتێ دبینت رادبیت. ئەگەر ئەم تەماشەی ڤەگێرانا رویدانێن ئەڤێ رۆمانێ بکەین، دێ بینین د ڤەگێرانا پرانیا رویداناندا ڤەگێرێ هەمی تشت زان یێ ئامادەیە و پێزانینێن تەمام ل دور کەسایەتیان هەنە ئەو یێ ئاگەهدارە ل سەر وێ رەوش و دوخێ دەروونی یێ کەسایەتی تێدا دەربازدبیت، ئەگەر ئەم بەرێ خۆ بدەینە ئەڤی جۆری د ئەڤێ رۆمانێدا ب شێوەیەکێ بەرچاڤ دهێتە دیتن، بۆ نموونە ((جلك ژ جلکشوویێ هینانەدەر و شوونوارێن سۆتنا سەرشوویێ جارەکا دن دیمەنێ رەشترین رۆژا دژیارا وێ دا هێنا بەرچاڤان، دەمێ ب چاڤێن خوە دیتی ل وێ ئێڤارییا هاڤینێ دەرو جیرانان ب هەوارکی پێکۆلا ڤەمراندنا ئاگری کری و قورمکێ دایکا وێ ژناڤ دەرێخستی! سەرێ خوە ب لەز هەژاند و نەڤیا پتر ب ناڤ پانۆراما فلمیڤە بچت و ب هچکێ دشداشەیێ قورمچی و رەنگێ خوە ئێخستی، رۆندك ژ چاڤان ڤەمالین و نەشیا کفەکفا دفنا خوە کپ بکت و بالاکرە تەستا تژی جلك و دەرکەت))(37). د ئەڤێ پارچا رۆمانێدا چرخالا د پلەیا چنەیدا (سفر)یدایە، چونکە ڤەگێرێ هەمی تشت زان، بزاڤێ دکەت ل دور دیتنا خۆ؛ کەسایەتیا (خوناڤ)ێ ب ڤەگێرانا وی دیمەنێ نەخوش و دژوار بۆ خواندەڤانی بەرچاڤ بکەت. ئەوا کەسایەتیا (خوناڤ) توش بووی، دەمێ چاڤێ وێ دووبارە ب وی جهی کەتی، ئەوێ رویدانا خۆ سوتنا دایکا وێ تێدا رویدایی کو بۆ دوماهیك جار لەشێ دایکا خۆ یێ وەکو قورمەکی لێ هاتی دیتی، ل ڤێرە ڤەگێری ئەو هزر و دیمەنێن د ناڤ مێشکێ کەسایەتیا (خوناڤ)یدا پەیدابووی ل دور دیتنا خۆ بۆ خواندەڤانی ڤەدگێریت ئانکو ل ڤێرە ڤەگێر رویدانان دبینیت و ئەو ب خۆ ل سەر رویدانێ دئاخڤیت، هەر د پارچەکا دیتر یا رۆمانێدا هاتیە ((راستە لاشێ خواستی ل سەر تەختێ ل ناڤبەرا زەلامەکێ پیست رەشێ چاڤێن وی دسەرێ مینا سەرێ مەیموونان دا زیق دکن و ئێکێ چاڤپڤدانکێ خولکێ باداری ددا روونشتی بوو؛ لێ مالخولیانێن وی یێن سەربەری، ل باژێرێ داسنیا خیڤەتا خوەڤە دابوو ودبنڤە هەمبەر سەیدایێ جەمشید قەلغان بوو و داخوازییا هاریکارییەکا دی ژێ دکر. دیمەنەکێ دی دا، ل مەیخانە و گازینوییێن باژێری، دگەل هەڤالان پەرکانێ ودۆمین دکر و دبەرە ڤەدخوار و نارگیلە و جگارە دکێشان. دئەنسێرتەکێ دی دا، سینگێ مەیاسەتێ دچەراند... جار ل مال دبەرڤەخوارنێ را کەنالێن سەرانسەری جیهانێ تێکڤەددان و دناڤرا، وەکی سیتاڤکێ دیمێن پێتوییێن کچێن وی و هەڤژینا خو کرییە رەژوو دیاردکرن))(38). د ئەڤێ پارچا رۆمانێدا، دیسان چرخال د پلەیا چنە (سفر)دایە، ڤەگێر ل دویڤ دیتنا خۆ سالوخدانا کەسایەتیا (خواستی) ل وەلاتێن غەرییا دکەت و دچیتە د ناڤ هزرێن ویدا و ب کارێ ڤەگێرانا ئەوان هزر و بیران بۆ خواندەڤانێ را دبیت و بیاڤێ دیتنێ ل سەر کەسایەتیا (خواستی) سنواردار دکەت، ڤەگێر وەکو خوداوەندەکیە و دیتنا وی ل سەر کەسایەتیا (خواستی) یا زالە. بۆچوونێن خۆ ل دویڤ وی تشتێ دبینیت پێشکێش دکەت، ب ڤی رەنگی دیار دکەت کەلەخێ (خواستی) ل غەرییا و هزرا وی ل باژێرێ داسنیایە، دیتنا ڤەگێری دەربارەی (خواستی) مروڤەکێ بێ رێز و کێمە، چونکە وەسان کەسایەتیا (خواستی) هەمبەر (جەمشید قەلغان) نیشاندایە کو کەسەکێ خازخازوك بوویە، ژ لایەکێ دیتر سالوخدانا کەسایەتیا (خواستی) ل مەیخانە و جهێن خراب و زێدەبارێ وێ چەندێ د ئەڤینا خۆدا دگەل (مەیاسەتێ) نە مروڤەکێ پاقژ بوویە، ئانکو ئەڤ کار و رەوشتێن بێ سەر و بەرێن (خواستی) ل باژێرێ داسنیا بۆ وی خەم بوویە، هەروەسان خەما هەڤژین و کچێن وی وەکو تشتەکێ بێ بوها ل بەر چاڤان دیاربوویە، ل ڤێرە دیاردبیت پشتی چوونا ڤەگێری بۆ ناڤ هزر و نهێنیێن (خواستی) و زانینا ئەوان، ڤەگێری ل دویف دیتنا خۆ و بۆچوونێن خۆ پێشکێشکرینە.

2. چرخالا ناڤەکی : د ئەڤی جۆریدا ڤەگێر و کەسایەتیێن رۆمانێ هندی ئێك دزانن، پێزانینێن ڤەگێرانێ ب رێکا ئێك کەسایەتی ب تنێ دهێنە راگەهاندن، ئەوژی ل وی دەمێ ڤەگێر دەلیڤێ ددەتە کەسایەتیان ئەو ب خۆ دئاخڤیت، دبیت چرخالا ناڤەکی دەنگێ ڤەگێری بیت، بەلێ گوشەنێرنیا کەسایەتیەکی ب تنێ یە، ئەڤ جۆرێ چرخالێ

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232

دناڤ خۆدا دابەشی سێ جۆران دبیت و ل ڤێرە دێ بزاڤێ کەین ئەڤان هەرسێ جۆرێن چرخالا ناڤەکی د ئەڤێ رۆمانێدا پراکتیزە کەین و ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ :

أ. چرخالا ناڤەکی یا جێگر : د ئەڤی جۆریدا رویدانێن ڤەگێرانێ ب رێکا دیتنا ئێك کەسایەتی دهێنە ڤەگێران و ب رێڤە دچن، هەروەسان د ئەڤی جۆریدا، پێزانینا ڤەگێرانێ ب رێکا هەست پێکرن و گەهشتنا کەسایەتیێ ب خۆیە بۆ ئەوان پێزانینان، واتە رویدانێن ڤەگێرانێ ل ژێر گوشەنێرینا ئێك کەسایەتی ب رێڤەدچن، خۆیا دبیت ڤەگێری پێزانین پێشوەخت ل دور رویدانان و کەسایەتیان پێشکێش ناکەت، بەلکو رویدان ل دویف چاوانیا هەستپێکرنا کەسایەتیێ دهێنە ڤەگێران و ل ڤێرە کەسایەتی ب خۆ دبیتە چرخالا ڤەگێرانێ، چونکە کەسایەتی ب خۆ ب ڤەگێرانا رویدانان رادبیت. هەروەکو ئەڤ چەندە د کەسایەتیا (خوناڤ)ێدا د ناڤ رۆمانێدا دیاردبیت، کو پێزانینان ل دور (دایکا) خۆ و (بابێ) خۆ و کەسایەتیا (جەمشید قەلغان)ی ئاشکرا دکەت، بەری نوکە ڤەگێری چ پێزانین ب ئەڤی شێوەی پێش کێش نەکرینە، بەلکو ب تنێ ژ لایێ کەسایەتیا (خوناڤ)ێ ئەوا دبیتە چرخالا ڤەگێرانێ هاتینە بەحسکرن، ئەوژی دەمێ ئەڤێ رویدانێ ڤەدگێریت ((مسۆگەر نوکە دایکا من یا ساخبایە، باخچە هۆسا بێ سەروبەر نەدبوو! ئەز یا دبینم بابۆ ناگەهینتە نیڤا سالێ و دێ ژنەکێ هینیت، هێشتا مە هەفتیا وێ نەدابوو، ریهێن خوە تراشین! ئێ باشە، پا هەکە ب عشق و ئەڤینی دایکا من نەهینابا داچ کت؟!... مشکیلا مەزنتر ئەوە، بابێ من مەلاقیبا ڤی جەمشید قەلغانێ خوینمێژ دکەت، هەموو دزانن رۆژا نیڤرۆ جەریمێن ئەو دبن مەتالا خەباتێڤە دکەت حەجاجێ سەقەفی نەدکرن! مشکیلە ئەڤ داسنییە خرسەر شۆرن، هەموو بەرامبەر قەلغانێ گەواد ئەزبەنییێ دبەنە زێری و ل پشت ئەزمانێ خوە مترەکێ درێژدکەن! تف نفشێ نامووسی ژێ چێنەبن!))(39). ل ڤێرە بۆ خواندەڤانی دیاردبیت کو ڤەگێری ل پێش وەخت ئەڤ پێزانینە دیار نەکربوو، وەکو (رەوشەن) دایکا (خوناڤ)ێ چاڤدێریا باخچەی دکر و پشتی هینگی بێ سەربوبەربوویە، دیسان ل دویف دیتنا وێ یا کەسوکی وەکو هەست پێ دکەت پشتی مرنا دایکا وێ (رەوشەن)ێ بابێ وێ (خواستی) دێ ژنەکێ هینیت، چونکە ژ خەمساری و سەروبەرێ وی یا دیارە، هەرچەند دیتنا (خوناڤ)ێ دژی ئەڤێ چەندێیە، چونکە دایکا وێ ژ ئەنجامێ عەشق و ئەڤینیەکا دژوار شوی ب بابێ وێ (خواستی) کربوو، دیسان ژ لایەکێ دیترڤە دیتنا (خوناڤ)ێ دژی وێ هەڤالینیا دناڤبەرا (بابێ) وێ و (جەمشید قەلغان)دا بوویە، چونکە (جەمشید) کەسایەتیەکێ دوورییە و ماسك دانایە بەرچاڤێن خۆ دا کو خرابیێن خۆ پێ بەرزە بکەت، هەروەسا ژ لایەکێ دیتر دیتنا (خوناڤ)ێ دژی هەلویستێ خەلکێ باژێرێ داسنیایە، بەرامبەر دوورییاتی و سەرشوریا ئەوان بەرامبەر کەسایەتیا (جەمشید قەلغان)ی، چونکە خەلکێ داسنیا ل دەڤ وی سەرێ خۆ بۆ د چەمینن و ل پشت وێ را ب خرابی بەحسی وی دکەن و ب دیتنا (خوناڤ)ێ (جەمشید قەلغان) کەسەکێ خوین مێژە و زووردارە و ل ژێر ئالایێ خەباتێ خۆ ب کەسەکێ خەباتکەر و نەتەوە پەروەر دیاردکەت، ئەڤ دیتنە و پێزانینە ژێ ب رێکا وێ مونولۆگا ژ لایێ کەسایەتیا (خوناڤ)ێ پەیدابووی هاتینە پێشکێشکرن، ئانکو ل ڤێرە کەسایەتی ب خۆ دبینیت و ئەو ب خۆ د ئاخڤیت.

ب. چرخالا ناڤەکی یا گوهرینکەر (التبئیر الداخلي المتغیر) : د ئەڤی جۆریدا چرخالا ڤەگێرانێ ژ کەسایەتەکێ بۆ کەسایەتیەکا دی دهێتە ڤەگوهاستن، ب ئەڤێ چەندێ ئەو بابەتێ دهێتە ڤەگێران ژ گوشەنێرینا دوو کەسایەتیان دهێنە بەرچاڤکرن کو هەلویستێ ڤەگێرانێ ل بەرامبەر ئەو بابەتێ دهێتە ڤەگێران ل دویف دیتنا هەر ئێك ژ ئەوان دیاردبیت، وەکو ئاشکرابوونا هەلویستێن ڤەگێرانێ ژ لایێ هەردوو کەسایەتیێن (پیروت) و کەسایەتیا (خواست)یڤە، دەربارەی خەمساریا کەسێن بەرپرس بەرامبەر کەسێن سادە و بێ خودان، دیتنا ئەوان ژێ ب رێکا دیالۆگا د ناڤبەرا ئەواندا هاتییەکرن بەرچاڤ دبیت، ئەوژی دەمێ کەسایەتیا (خواستی) دەست ب ڤەگێرانا ئەڤێ دیالۆگێ دکەت و دبێژیت ((هەناسەیەکا کوور هەلکێشا و هلمەکا تیر ئازادکر بە دەنگەکێ خەمگین :

أ. دیارە سەیدای ئەز خاپاندم.

ب. مەسئولەکان هەموو کاتێك فێلبازی لەگەل قوربەسەری وەکو ئێمە ئەکەن.

ت. ئەز دگەل تەمە.

پ. منیش ووتم : بۆچی خالە خواستی خوی تەسلیمی دەستی پۆلیسان کرد و نەگەرایەوە؟!

ج. کاك پیرۆت، ئەز ژی حەیران مایمە.

ح. خالە، ئاخیر ئێستا من ئۆمێدێکی بەهێزم هەیە لجوو وەربگرم، بەلام کابرایەکی وەك تو چوون دەتوانیت ئیقامە ژێ وەرگریت؟!

خ. کاك پیرۆت، هەر دێ بێژم : سەیدای ئەز خاپاندم!))(40).

ل ڤێرە دیاردبیت دیتنا (خواستی) و (پیروت) بەرامبەر ئەو خیانەتا مروڤێن خودان دەستهەلات وەکو ئێکە. هەروەسا د دیالۆگا دیتردا د ناڤبەرا کەسایەتیا (خواستی) و (پیرۆت)یدا، د بەردەوامن ل سەر دیارکرنا گوشەنێرینا خۆ ل بەرامبەر ئەو کەسێن بیانیدا، ئەوێن دگەل ئەوان د ناڤ کەمپێڤەدا دژین، ل دویف دیتنا ئەوان هەردوویان وەکو کەسێن خراپ و کونە پەرست ددەنە نیاسین، ل ڤێرە ئەڤ هەردوو کەسایەتیە دبنە چرخالا ناڤەکی یا گوهرینکەر، چونکە هەردوو کەسایەتیان هەمان هەلویستێ ڤەگێرانێ بەرامبەر ئەو کەسێن بیانی هەیە، ئەوێن دگەل واندا دژین و ئەم ب رێکا گوشەنێرینا ئەوان ئەڤان جۆرە کەسان دنیاسین، هەروەکو ب رێکا ئەڤێ دیالۆگا د ناڤبەرا ئەواندا رویدان هاتیە سالوخدان، دەمێ کەسایەتیا (خواستی) دبێژیت ((- دیسا ئەز نەشێم بهێم، ئەو گەواد وان ئاخڤتنێن بەرۆڤاژ بێژن!

1. کورە گوێ مەددە ئەو کۆنەپەرێسان، ئەوانە هەر خویان شێتن.
2. کاك پیرۆت، کێشە ئەو نینە دکونەپرەسن، یان ب تەوبیعەتێ خوە وەسابن.
3. بەلام ئەوەش بزانە، لە هەمان کات، کابرایی سعۆدی و مسری زۆر لە کابرای مەغربی خرابترن))(41).

واتە چرخالا ناڤەکی یا گوهرینکەردا دوو کەسایەتیان ئێك دیتن یا هەی ئانکو دوو کەسایەتی دبینن، هەر دیسان دوو کەسایەتی ژی دئاخڤن.

ج- چرخالا ناڤەکی یا جۆراوجۆر (التبئیر الداخلی المتنوع) : مەبەست ژێ ئەوە، ڤەگێرانا ئێك رویدان ل دویف گوشە نێرینا کەسێن جیاواز دهێتە ڤەگێران، واتە هەر کەسایەتیەك ب ڤەگێرانا چیروکەکا جودا ژ لایێ گوشەنێری ڤە ژ ئەوا کەسێن دی ڤەدگێرن رادبیت، داکو چرخالا ڤەگێرانێ بیتە چرخالا لایەنێن هەڤرك د چیروکێدا، چونکە دیتنا کەسایەتیان ل بەرامبەر ئێك رویدان ژێك دجودانە، هەر کەسایەتیەك رویدانێ وەکو هەست پێ کرنا خۆ یان ل دویف بوهایێ وەرگرتنا دیتنا خۆ بۆ رویدانێ ڤەدگێریت. ئەڤ جۆرێ چرخالێ د ئەڤێ رۆمانێدا بەرچاڤ دبیت، دەمێ ژێدەرەکێ بەرپرس بێ کو ناڤێ خۆ ئاشکرا بکەت، هندەك پێزانینێن گرنگ و دەنگ و باسێن گرێدای رویدانا رەڤاندنا (رەوشەن)ێ و کچا وێ (خووسار)ێ بۆ (رادیویا نەوا)دا گەهاندین، سەبارەت بابەتێ رەڤینا تاوانبارێن ب رەڤاندنا (رەوشەن)ێ و کچا وێ (خووسار)ێ رابووین ژ زیندانێ رەڤینە، بەلێ هێزێن زێرەڤانیا زیندانێ شیان ئەوان تاوانباران دەستە سەربکەن، د ئەنجامدا تاوانبارێ ب ناڤێ (نەواف شاویش زیاد) هاتە کوشتن، هەردوو هەڤالێن وی ژی یێن قاچاخی دکر هاتنە گرتن، پشتی ب دوماهیك هاتنا ئەڤێ رویدانێ ب رێکا ریپورتاژەکێ را و بۆچوونێن خەلکەکێ درەبارەی ئەڤێ رویدانێ هاتنە بەرچاڤکرن و هەر ئێکی ژێ ل دویف هزر و بۆچوون و گوشەنێرینا خۆ یا تایبەت دەربرین ژ ئەڤێ رویدانێ کریە، هەر ئێك ژ ئەوان ب گوشە نێرینەکا جودا باس ل ئەڤێ رویدانێ کریە، ب ئەڤی رەنگی ((- ژێدەرەکێ بەرپرس نەڤیا ناڤێ خوە بێژت، بۆ رادیویا (نەوا) گۆت : (شڤێدی درەنگی شەڤێ، تاوانبارێ ب رەڤاندنا ژنەکا ڤیسەر و چالاکڤان دبیاڤێ مافێ ژنێ دا ل هەرێما کوردستانێ، ب ناڤێ رەوشەن گەیلان محۆ ناسیار ب (دایکا خوناڤێ) و کچا وێ خووسارێ رابوی... شیان ژ زیندانێ برەڤن، بەلێ زوو هێزا زێرەڤانیا زیندانێ زانی و ڤێراگەهشتن و شیان تاوانبارێ سەرەکی، ب ناڤێ نەواف شاویش زیاد بکوژن... پشتی مە پرسا ڤێ روودانێ ئاراستەی خەلکەکێ دی کری، بۆچوونێن وان ب ڤی رەنگی دڤێ ریپۆرتاژێ دا دیاربوون :

أ. ئەز قەت باوەرناکم، مەسئولەکێ دەست دگەل نەبت، ئەڤ زرە مجرمە بشێن وەسا ب ساناهی برەڤن!.

ب. کی دبێژت رەڤینە و وان شانۆگەریەك بۆ خوە چێنەکرییە، دا زیرەکییا خوەیا دونکیشۆتی بۆ خەلکی دیارکن؟!

ت. باوەرکە ئەز نوزانم.

رەوشەن کییە؟

أ. نزا، ژمنڤە گەلەکا ب زەحمەتە هندەك بشێن ژوێ زیندانێ برەڤن!

ب. برا ئەو نەواف ب خوە بەردای بوو، هەما ژبەر خەلکی دگۆت : دزینداناێڤەیە!

ت. پارە ژی خوارن و گۆشت، هەما بهێلن وی ماری ب دەستێ مە نەدەنە کوشتن!

ث. برا ببورە، ئەز حەز ژ سیاسیەتێ ناکم.

ج. خودێ هەڤێ کەسێ بەرزە ناکت.

ح. بلا وەل رەوشۆکێ بکن، ژێێن زناکەر هەموو ل دەڤ خوە دڤەشارتن، حەح، یا ژویڤە بۆ وێ دێ مینیت!

خ. ئەز نا ئاخڤم.

د. هەکە راستە گرتنە و کوشتنە؛ بۆچی ل سەر تەلەفزیۆنێ نیشا مە نادن؟

ذ. ئەز نە دگەل ویمە، عەرزکن ب رێکێن مەدیایێن راگەهاندنێ، رەنگە خەرقەکا مافێ مرۆڤییە.

ز. پرسا جەمشید قەلغان و دەستەکا وی بکە))(42).

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232

ل ڤێرە دەنگێن جۆراوجۆر ب دەربرینێ ژ گوشەنێرین جوداجودا ل بەرامبەر (رویدانا رەڤینا کەسێن تاوانبار رابوینە و هەر ئێك ژ کەسایەتیێن نەدیار دیتن و هەلویستێ خۆ دیاردکەت کو ب ئەڤێ چەندێ چرخالا رویدانا رەڤینێ ب رێکا گوشەنیێرینا کەسایەتیێن جۆراوجۆر دەست پێ دکەت، واتە چرخالا ڤەگێرانا رویدانێ دبیتە چرخالا کەسایەتیێن هەڤرك د ناڤ رومانێدا.

3. چرخالا دەرەکی (التبئير الخارجي)

چرخالا دەرەکی ژ لایێ ڤەگێریڤە روربەرەکێ گەلەك بەرفرەھ ژ پارچەیێن رومانێ ب خۆڤەدگریت، ئەڤەژی بۆ وێ چەندێ ڤەدگەریت کو ڤەگێر بەردەوام یێ ئامادەیە دگەل کەسایەتیێن رۆمانا خۆدا ب تایبەت دریڤەچوونا رویدانادا، واتە ڤەگێری ڤیایە رولێ خۆ د دروستکرنا دیمەنێن دیالۆگیدا ئەوین د ناڤبەرا کەسایەتیاندا پەیدادبن بەرچاڤ بکەت، ژبەر ئەڤێ چەندێ مروڤ هەست ب هەبوونا ڤەگێری د ناڤ دیمەنێن دیالوگیدا دکەت و د ئەنجامدا دیتنا ڤەگێری ل ڤێرە دبیتە چرخالا ڤەگێرانێ یا دەرەکی، بۆ نموونە ((پشتی خوناڤێ پەیامێ هەڤالا وێ سپێدەیێ ل دۆر بابێ وێ و مەیاسەتا قەیرە کچ گەهاندییێ و گەلەك سەبارەت رەفتارا بابێ خوە غەیری بوویی، کڤانی ب تشتەکێ هەچکۆ هەیی بەرسڤا وێ دا :

أ. خوناڤا من، بابێ تە هێشتا زەلامەکێ کەیساقوول و ل سەر خوەیە؛ دڤێت ئەم زۆر عادی رەفتارا وی وەرگرین؛ هەکە هات و ژن ژی هینا!.

ب چاڤەکێن رۆندکان تەیساندین مەیزەکر و لێ زڤراند :

ب. ها !!، توژی پشتا وی دگری ؟!

ت. خوە شتڤیبا من، ئەز پشتا راستیێ دگرم، سیستەمێ جیهانێ یێ نوو، ئەڤرۆ ل سەر ڤێ راستیێ ب رێڤەدچت، مەرەما من چەرخێ ئایدلییاتان و مائایدلییاتان قەشیبا؛ نوکە مفا پتر دکورێ را هەیە، دڤێت ئەم تابی بگرین.

پ. ئەڤە گۆپیتکا پراگماتیەتێ یە!

ج. نێ ئەم ژی یێ وە دبێژین.

ح. کڤان، دلێ من، قەت بەرئاقل نینە؛ هێشتا پێین دایکا من ژدەرڤە و چارەڤیسێ خووشکا من یێ بەرزەبن و بابێ من ڤێ رەفتارێ دکەت ؟!.

ب گرنژینڤە کڤانی لێ زڤراند :

أ. نە ئەز و نە تو نەشێین غەریزەیێن وی لغاف بکین.

ب. تو هەر پشتا وی بەرنادی.

ج. یا دروست ئەز پشتا راستییێ بەرنادم))(43).

ل ڤێرە یا ئاشکرایە جۆرێ چرخالێ ژ جۆرێ دەرکیە، چونکی مروڤ هەست ب هەبوونا ڤەگێری دکەت کو یێ نێزیکە ژ دیمەنێن دیالۆگێ د ناڤبەرا هەردوو کەسایەتیێن خۆدا (کڤان) و (خوناڤ)ێ، بەلێ د هەمان دەمدا یێ دویرە ژ رویدانان، واتە ل ڤێرە ڤەگێر ب تنێ ب کارێ وێنەکرنا رویدانان رادبیت، بیی کو ماێ خۆ دیالۆگا د ناڤبەرا کەسایەتیاندا بکەت کو ب رێکا ئەڤێ دیالۆگێ دیتنا هەر ئێك ژ کەسایەتیا (کڤان) و (خوناڤ)ێ ل بەرامبەر ژن هینانا کەسایەتیا (خواستی) بەرچاڤ دبیت، ئەوژی (خوناڤ) دژی ئەڤێ چەندێ یە، بەلێ (کڤان) دگەلدایە ب وێ هێجەتێ هێشتا بابێ وێ زەلامەکێ ل سەر خویە و ژن هینان ژی ئێك ژ مافێن وی یێن شەرعی نە و پێدڤیە (خوناڤ) ل سەر ئەڤێ چەندێ یا رازی بیت. ل ڤێرە ڤەگێری بزاڤ نەکریە هەست و سوز هزر و بۆچوونێن کەسایەتیان ئاشکرا بکەت، هەروەسا نەڤیایە بچیتە د ناڤ ناخ و دەروونێ ئەواندا و هەر تشتەکێ د ناڤدا هەی بۆ مە ئاشکرا بکەت، دیسان نەبوویە ئێك ژ پشکدارێن دیالۆگێ بەلکو ب تنێ وەکو وێنەگرەکێ یێ ئامادەیە و ئەڤ دیمەنێ دیالۆگێ وێنەکریە ب رێکا گوشەنێرینا ژ جۆرێ چرخالا دەرەکی ئەوا ژ لایێ ڤەگێری ب خۆڤە دهێتە ئەنجامدان. ل دوماهیێ هەژیە ئاماژە ب وێ چەندێ بدەین، چرخالا دەرەکی، ئەوا پشت بەستنێ ل سەر سالوخدانا دەرەکی و بەرچاڤکرنا دیمەنێن دیالۆگێ د ناڤبەرا کەسایەتیاندا دکەت، بێ هەولا هزر و بۆچوون و هەست و سوز و جیهانا ناڤەکێ یا کەسایەتیان ئاشکرا بکەت، بەلکو ب تنێ ڤەگێر ب دویراتیەکا گەلەك دویر ژدیمەنان رادەوەستیت ب شێوەیەکێ گەلەك بەرفرەھ د ئەڤێ رۆمانێدا هاتیە بکارهینان، هەروەسا د ئەڤی جۆرێ چرخالێدا ڤەگێر دیمەنان دبینیت، بەلێ کەسایەتی ب خۆ دئاخڤیت و دەربرینێ ژ دیتنێن خۆ دکەن.

ئەنجام

1. ل سەدێ بیستێ گەلەك زاراڤەیێن جودا بۆ تێگەهێ چرخالێ ب کارهاتن، رەخنەگر (جیرار جینێت)ی هەولدا هەمی زاراڤان ب ئێك تێگەھ ل ژێر ناڤێ (چرخال)ێ خرڤەکەت.

2. چرخال د ڤەگێرانێدا ئەو دیتنە یا رویدانێن ڤەگێرانێ ب رێکا ڤەگێری د خالەکا چردا بەرچاڤدبن، ئەڤ خالە ب هەبوونا ڤەگێریڤە و جهێ ل بەرچاڤکرنا رویدانان د رومانێدا یا پەیوەندیدارە.

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232

3. د رومانا (ئالێ دی یێ پرێدا) هەمی جۆرێن چرخالێ ئەوێن ژ لایێ (جیرار جینێت)یڤە هاتینە دەستنیشانکرن ب رێژەیەکا پێشچاڤ هاتینە ب کارهینان.

4. چرخالا د پلەیا (سفر)دا ب شیوەیەکێ بەرفرەهتر ژ هەمی جۆرێن دیتر هاتییە ب کارهینان، چونکە دیتنا ڤەگێری (رومانڤیسی) ل سەر هەمی رویدانێن رومانا (ئالێ دی یێ پرێ) یا زالە و ڤەگێر ڤەگێرەکێ هەمی تشت زانە.

پەراوێز

1. ئەمین عەبدولقادر،(2012)، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا رۆمانێ، (تیۆر، گوشێ نێرینێ، مونتاج، دیالۆك)، چاپخانا رەوشەنبیری، هەڤلێر، ل 36.
2. سیزا احمد قاسم،(1984)، بناو الروایه، دراسه مقارنه لیلاییه نجیب محفوف، الهیئه المصریه العامه للکتاب، القاهره، ص 130.
3. نەجم ئەلوەنی،(2011)، لێکۆلینەوەی رەخنەیی شیکاری لە بارەی رۆمانی کوردییەوە، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ل 55.
4. ئەمین عەبدولقادر، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا رۆمانێ، (تیۆر، گوشێ نێرینێ، مونتاج، دیالۆك)، ل41.
5. محمد القاضي و اخرون،(2010)، معجم السردیات، الطبعة الاولی، دار محمد علي للنشر، تونس، ص 67.
6. بختیار خدر دةرطةلَةیی،(2015)، التبئیر السردي في روایات تحسین کرمیاني، الطبعة الاولی، مطبعة تموز، دمشق، ص 19-20.
7. علي زعلة،(2015)، الخطاب السردي في روایات عبدالله الجفري، الطبعة الاولی، الانتشار العربي، بیروت، ص215.
8. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
9. جیرار جینیت ووابن بوپ،(1989)، شریه السرد من وجهه النظر إلی التبئیر، ترجمة ناجی مصطفی، الطبعة الاولی، مطبعة منشورات الحوار الاکادیمی الجامعی، دار الخطابی للطباعه و النشر، دار البیضاء، ص65.
10. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص26.
11. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
12. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
13. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
14. هەمان ژێدەر، ل27.
15. جیرار جینیت،(1997)، خطاب الحکایه (بحپ فی المنهج)، ترجمة محمد معتصم، عبدالجلیل الازدی، عمر حلی، الطبعه الپانیه، المجلس الاعلی للثقافة، القاهرة، ص179.
16. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص27.
17. بەیان ئەحمەد حسێن ئامێدی،(2012)، گوشەنیگا لە رۆمانەکانی سەبری سلێڤانی دا، چاپی یەکەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ل19.
18. محمد القاچی و اخرون، معجم السردیات، ص65.
19. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص27.
20. هەمان ژێدەر، ل28.
21. علی زعله، الخطاب السردی فی روایات عبدالله الجفری، ص217.
22. محمد القاچی ویخرون، معجم السردیات، ص 65-66.
23. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص28.
24. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
25. ئەمین عەبدولقادر، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا رۆمانێ، (تیۆر، گوشێ نێرینێ، مونتاج، دیالۆك)، ل44.
26. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص28.
27. ئەمین عەبدولقادر، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا رۆمانێ، (تیۆر، گوشێ نێرینێ، مونتاج، دیالۆك)، ل45.
28. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص28.
29. ئەمین عەبدولقادر، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا رۆمانێ، (تیۆر، گوشێ نێرینێ، مونتاج، دیالۆك)، ل44.
30. الشریف حبیلة،(2010)، مکونات الخطاب السردی (مفاهیم شریه)، عالم الکتب الحدیپ، إربد، ص69.
31. هەمان ژێدەر، هەمان لاپەرە.
32. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص28.
33. الشریف حبیله، مکونات الخطاب السردی (مفاهیم شریه)، ص 69.
34. هەمان ژێدەر، ل69-70.
35. بختیار خدر دەرگەلەیی، التبئیر السردی فی روایات تحسین کرمیانی، ص28.
36. هەمان ژێدەر، ل29.
37. تەحسین ناڤشکی،(2010)، ئالێ دی یێ پرێ، وەشانێن ئێکەتیا ڤێسەرێن کورد، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهوك. ل25.
38. هەمان ژێدەر، ل139.
39. هەمان ژێدەر، ل17.
40. هەمان ژێدەر، ل143-144.
41. هەمان ژێدەر، ل161-162.
42. هەمان ژێدەر، ل243-245.
43. هەمان ژێدەر، ل21-23.

doi : 10.25007/ajnu.v7n2a232